

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПАДАГАГІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ МАКСІМА ТАНКА”

**ВЫВУЧЭННЕ ГІСТОРЫІ РОДНАГА КРАЮ
ЯК СРОДАК ПАТРЫЯТЫЧНАГА
ВЫХАВАЊНЯ МОЛАДЗІ**

*Матэрыялы студэнцкай навукова-практычнай канферэнцыі
г. Мінск, 15 красавіка 2008 г.*

Мінск 2008

УДК 37.035.6 057.87

Рэдакцыйная калегія:

Кандыдат педагогічных навук, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі І.І. Багдановіч;
Старшы выкладчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі І.Л. Калечыц

Рэцэнзенты:

Кандыдат гістарычных навук, дацэнт Дусічін Д.У.
Кандыдат гістарычных навук, дацэнт Малюхі А.І.

Вывучэнне роднага краю як сродка пярэдняга выхавання моладзі:
матэрыялы студ. навук.-практ. канф., — Мінск, 19 красавіка 2008 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя Максіма Танка: пад рэд. І.І. Багдановіча. — Мінск, 2008.— 88 с.

Друкуецца па рашэнні савета гістарычнага факультэта БДПУ імя
Максіма Танка, пратакол № 7 ад 17 красавіка 2008 г.

У зборніку змяшчаюцца малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі
Гомельшчыны. Разглядаюцца пытанні археалогіі, этнаграфіі і краязнаўства.
Адрасуецца студэнтам, выкладчыкам, аспірантам, настаўнікам і ўсім,
што цікавіцца гістарычнай навукай.

У Слуцку фабрыка праіснавала да 1848 г. Але ў апошні час прадукцыя яе змянілася. Пасля Яна Маджарскага ўпраўляючым стаў ягоны сын Лявон. У гады яго кіравання вытворчасць развівалася. Замест чаргавання аднолькавай шырыні палос, якія адрозніваліся колерам і арнаментом, Лявон увёў складаную сістэму паслядоўных комплексаў палос, якія будаваліся на кантрасце памераў, колераў і арнаменту. Ён прымяняў супрацьпастаўленне геаметрычных і раслінных арнаментаў [1, с. 6-7].

Пасля далучэння Беларусі да Расіі становішча рэзка мяняецца. Слуцк становіцца павятовым горадам Расійскай імперыі. Усякае імкненне мясцовага насельніцтва да нацыянальнай самабытнасці разглядалася як польскі нацыяналізм (пра Беларусь і беларусаў як нацыю, асабліва пасля 1840 г., наогул забаранялася гаварыць). Дайшло да таго, што было забаронена насіць нацыянальнае адзенне. У адрозненне ад расійскага дваранства, якое пад уплывам Заходняй Еўропы адмовілася ад свайго нацыянальнага адзення, беларуская шляхта, асабліва свядомая, упарта не жадала гэтага. І не толькі заможная шляхта, але і ўсякі беларус не мог сабе ўявіць без звычайнага тканага пояса, які быў абавязковым атрыбутам у ягоным адзенні і спадарожнічаў яму ад першых дзён нараджэння. Нашэнне слuckіх паясоў было забаронена і, нават, каралася. Іх вытворчасць скарацілася, а фабрыка пачала выпускаць узорыстыя і залацістыя тканіны, у асноўным, для патроб царквы. Так страцілі сваё практычнае значэнне паясы. Пасля паўстання Каліноўскага паясы, тады ўжо экспанаты музеяў, трапілі ў няміласці, як і шмат якія з экспанатаў у прыватных і грамадскіх зборах, прызнаваліся "вредными для благополучия Российского государства", канфіскаваліся і вывозіліся ў Маскву [2, с. 155].

У 1807 г. Лявон Маджарскі перастаў арандаваць Слуцкую фабрыку, і яна пачала прыходзіць у заняпад. У час вайны 1812 г. фабрыка была зусім разрабавана, потым пачаў працаваць толькі адзін станок. Арэнда пераходзіла з рук у рукі, і ў 1848 г. па загадзе князя Л. Вітгенштейна мануфактура была зачынена. Аднак мастацкая каштоўнасць слuckіх паясоў застаецца нязменнай. У XIX ст. яны становяцца прадметам збору сярод амагараў-ацывараў, пачынаецца навуковае збіранне і вывучэнне іх як вырабаў мастацкага ткацтва. На паясы зноў з'явіўся попыт. Нярэдка асобы, якія прадавалі паясы, разразалі іх папалам і прадавалі кожную частку асобна, каб атрымаць больш грошай. Некаторыя ўладальнікі палілі літыя паясы, каб атрымаць золата і серабро.

Самая багатая калекцыя слuckіх паясов мела ў Нясвіжы, у князёў Радзівілаў. Пазней гэтая калекцыя з 32 паясоў была перададзена ў Беларускаю дзяржаўную карцінную галерэю. У гады Вялікай Айчыннай вайны яна была страчана. Цяпер буйнейшыя калекцыі слuckіх паясоў знаходзяцца ў Маскве, у гістарычным музеі, у Санкт-Пецярбургу, у Эрмітажы і ў Расійскім этнаграфічным музеі, шмат іх на Украіне, Літве, Польшчы і іншых краінах. У Беларусі найбольшая калекцыя слuckіх паясоў знаходзіцца ў Дзяржаўным музеі ў Мінску, у Гісторыка-археалагічным музеі ў Гродна, адзін пояс прадстаўлены ў абласным краязнаўчым музеі ў Маладзечна.

Народнае мастацтва ткацтва знайшло адлюстраванне ў народнай беларускай творчасці. Аб ім складаліся песні і паданні. Вядомы паэт М.

Багдановіч у вершы "Слуцкія ткачыні" таленавіта апаэтызаваў вобраз народных мастакоў, якія выразілі сваю любоў да Радзімы ў стварэнні непаўторных па прыгажосці нацыянальных узораў на шаўковым палатне слuckага пояса:

І тчэ, забіраючыся, рука,
Замест персіцкага ўзора
Цвяток радзімы васілька.

У 1927 г. у часопісе "Маладосць" нехта Мінас у артыкуле "Аб слuckіх паясах" пісаў: "Вядомы паэт М. Багдановіч даў гістарычна памылковы вобраз у сваім прыгожым вершы "Слуцкія ткачыні", дзе паказаў, што дзяўчаты ткалі гэтыя слuckія паясы. У дакументах сярод работнікаў фабрыкі мы не знаходзім ніводнай жывыні. Як ні дзіўна, а "цвяток радзімы васілька" ткалі мужчыны". Вельмі мала ім наў майстроў-чаляднікаў дайшло да нас: Тамаш Хаецкі, Язэп Баран, Міхаіл Баранцэвіч, Янка Гадоўскі. Тканне паясоў было даволі працаёмкай і маруднай справай. Адзін майстар за год мог выткаць 8 паясоў. Па прыблізных падліках, за 100 год існавання слuckага майстэрня выткала каля 10 тыс. паясоў. На жаль, захавалася іх зусім няшмат.

Слуцкія паясы сталі выключнай мастацкай з'явай не толькі беларускага, але і заходнееўрапейскага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва XVIII-XIX стст. Гэта вынік тысячагадовага развіцця на тэрыторыі Беларусі ручных ткацкіх тэхналогій і мастацкага таленту яе жыхароў. Слуцкія паясы – гэта ўклад беларускага народа ў сусветную культуру.

ЛІТАРАТУРА

1. Яніцкая, М.М. В градзе Слуцке / М.М. Яніцкая. – Мн.: ПУП Асобны. – 2006.
2. Сыс, А. Мiane зрабіў Слуцк / А. Сыс. – Маладосць. – 1988. – № 12. – с. 152-156.

КАРЧМА НА БЕЛАРУСІ

К. Клімянкова, БДПУ

"Толькі і балю, што ў карчме"

Карчма была месцам спакуслівым, бо мела нейкі падвойны статус. З аднаго боку гэта месца, дзе часам чалавек губляў праз гарэлку чалавечы твар, дзе можна было пачуць мільёны словы. Нават выраз «карчомная лаянка» не трэба тлумачыць, бо ён трывала ўвайшоў у абиход. З другога боку, наведванне карчмы, застолле – стары звычай.

Назва карчмы паходзіць ад слова «карэц» – коўш, пасудзіна, якой зачэрпвалі спіртныя напіткі. Карчма ставілася пры дарозе, пры ўездзе ў сяло, на кірмашовых пляцах каля перавозу, моста, броду, млына. Карчмы падзяляліся на шынковыя (тыпу харчэўні) і заездныя (тыпу гасцініцы). Першыя прызначаліся для продажы напояў і ежы, з'яўляліся месцам сходак мясцовых жыхароў, суды

збіралася моладзь на танцы. Заездная карчма, акрамя гэтага, служыла месцам пражывання купцоў, што прыбылі на кірмаш, і адпачынкам для тых, хто вандраваў на конях. Акрамя корчмаў вядомы шынкi (малыя корчмы без жылых памяшканняў) і аўстэрыі (ад італ. osteria – рэстаран; буйныя гарадскія корчмы) [2, с. 73]. Неабходна адзначыць, што колькасць корчмаў у гарадах, мястэчках і вёсках Беларусі было даволі значным. У сярэдзіне 18 ст. корчмы былі амаль у кожнай весцы. У гарадах іх было 3-4 і больш.

Заездная карчма (заезд) займала асобнае месца у структуры населенага пункта. Як тып грамадскай пабудовы вядомы славянам з 10-11 ст., здаўна існавала ў ВКЛ. Памеры карчмы, размяшчэнне адносна вуліцы вылучалі гэту пабудову адносна іншых будынкаў. Карчма заўсёды ставілася бліжэй да дарогі. Акрамя шынка, кухні, кладавых, сенцаў яна абавязкова ўключала яшчэ пакоі для прыезжых і канюшню. Часцей за ўсё пасярод шынка ставілі яшчэ адну печ у дадатак да кухоннай – грубку. Яна з'яўляецца ў карчме з 18 ст. У той жа час, у архітэктуры народнага жылга грубка вядома толькі з канца 19 ст. [1, с. 149]. Абедзве печы будаваліся з дымаходам, што істотна адрознівала інтэр'ер карчмы ад астатніх будынкаў 16-18 ст. Гэта адрозненне падкрэсліваў і вялікі памер вокнаў. Неабходнасць у размяшчэнні вазоў, забеспячэння неабходных умоў для дагляду за коньмі патрабавалі прадуманай і функцыянальнай планіроўкі канюшань, дзе найчасцей вялчаліся тры зоны: стойла для коней, праезд, месца для вазоў, карэт. Для карчмы характэрны эканамічны прынцып спалучэнне розных будаўнічых матэрыялаў, што дазваляла выкарыстоўваць больш танны матэрыял для памяшканняў дзе цешталінічныя патрэбы былі невысокімі (канюшня, каморы).

Незаездная карчма. Па планіроўцы гэты тып карчмы быў вельмі блізкі да народнага жылля, але большы па памерах. Большасць незаезжых карчмаў размяшчалася ў звычайных жылых памяшканнях, прыстасаваных для гэтай мэты. Гэта былі кампактныя, пераважна прамавугольныя ў плане будынкі з дрэва альбо цэглы (сустрэкаецца значна радзей), са страхой, накрытай саломай, чаронкай, рантай альбо гонтам; вокны невялікія, шкляныя падвіга-часцей глінабітныя. Архаічныя карчмы нагадвалі двухкамерныя хаты і складаліся з сенцаў і шынка. У апошнім знаходзіліся дзве печы: кафэяна для абагрэву памяшкання і «крыжовая» для гатавання ежы. Пасярод шынкавай хаты стаяў доўгі стол, акружаны лавамі, пры сценах знаходзіліся паліцы і шафікі. На двары пры карчме стаялі свірны, гумны, хлявы, піўніцы, селядоўні, бровары, дрымотні, стайні, пуні. У некаторых карчмах былі спецыяльныя печы для выпечкі хлеба. У шынках і сенцах адасобліваліся каморы для карчмойнай маёмасці, прадуктаў харчавання. Мог вылучацца самастойны блок кухонных памяшканняў.

Па дакументах 17-19 ст. вядома яшчэ адна назва будынка, функцыі якога цесна звязаны з карчмой – **аўстэрыя**. Істотнай розніцы паміж карчмой і аўстэрыяй не было, назва «аўстэрыя» мела хутчэй рэкламны характар. Аднак трэба адзначыць, што гэта былі будынкi даволі значнага памеру, у асноўным, заезжыя. У буйных гарадскіх аўстэрыях маглі з'яўляцца гандлёвыя лаўкі – крамы. У в. Ррубжэвічы Стаўцоўскага р-на аўстэрыя мела 5 лавак (1784г.), у Слуцку (1815 г.) – 16 [1, с. 154].

Пра ўнутраны выгляд карчмы паведамляюць і вандроўнікі 3-за мяжы. Г. дэ Танд згадваў, што ў карчме Рэчы Паспалітай ён спаў на нясвежай саломе, побач з коньмі, парасятамі і бочкамі з капустай. Г. Форстэр пісаў, што карчма – мізэрная халупа, прахлая часнаком і цыбуляй. Падарожнікі 17 ст. адзначалі, што ў карчме было цёмна, яны ледзь-ледзь асвятляліся полымем лучыны [3, с. 35].

Традыцыйныя напіткі беларускай карчмы – піва, мёд, квас, 25-30° гарэлка. Мёд згадваецца прэсны, кіслы, сычоны, стары з карэннем. Піва – насення пшанічнага, ячнага, квас яблычны. У Статуце прыгадваюцца яшчэ і некаторыя гатункі вінаў: «мушкатела», «малмязья». Падавалі рэпу, капусту, боб, разнастайныя кашы, селядцы. У карчме можна было згуляць у карты, біркі, паслухаць музыкаў ды паскакаць. Корчмы мелі ўласныя назвы: «Парыж», «Выгода», «Апошні грош», «Зладзейка», «Мардоўня», «Вясёлая», «Пачакай», «Пагулянка», «Уцеха», «Пекла» і інш.

Традыцыйныя напіткі беларускай карчмы – піва, мёд, квас, 25-30° гарэлка. Мёд згадваецца прэсны, кіслы, сычоны, стары з карэннем. Піва – насення пшанічнага, ячнага, квас яблычны. У Статуце прыгадваюцца яшчэ і некаторыя гатункі вінаў: «мушкатела», «малмязья». Падавалі рэпу, капусту, боб, разнастайныя кашы, селядцы. У карчме можна было згуляць у карты, біркі, паслухаць музыкаў ды паскакаць. Корчмы мелі ўласныя назвы: «Парыж», «Выгода», «Апошні грош», «Зладзейка», «Мардоўня», «Вясёлая», «Пачакай», «Пагулянка», «Уцеха», «Пекла» і інш.

Найчасцей карчмы знаходзіліся ў руках шляхты, якая звычайна здавала іх у арэнду. «На городской земле по дорогам дозволяется городу построить и содержать и в наем отдать харчевни, корчмы, или герберги, или трактиры» напісана ў «Грамоте на права и льготы городам Российской империи 1785 г. апреля 21». У 18 ст. арандатарамі найчасцей былі яўрэі. Праз арандатараў пан прымусова збываў у карчме сялянам прадукцыю свайго бровара. Прыгонны меў права піць моцныя напіткі толькі ў карчме свайго пана. Даходы ад здачы ў арэнду карчмы дасягалі часам палавіны ўсіх панскіх прыбыткаў.

Карчміт быў звычайна досыць значнай постаццю сярод мясцовага люду. Звычайна яго ведалі як і млынара, і каваля, а пэўна і болей. Парадак дзейнасці карчмы рэгламентаваўся Статутамі ВКЛ, веліканяжацкімі і каралеўскімі прывілеямі, магістратамі гарадоў. Пры выданні прывілея на карчму дзяржаўная ўлада выстаўляла ўмову ўладальніку карчмы не памнажаць злачыства «ижьбы з оное корчмы злодейства не множилися». Ва «Уставе на валокі» 1557 г. карчму дазвалялася ставіць «в каждом войтовстве а в слушном селе, зваща при гостиницу за ведомостью вряду альбо ревизора».

Карчму наведвалі сяляне, рамесны і гандлёвы люд, служылыя людзі, чыноўнікі, інтэлігенцыя, духоўныя асобы, вандроўнікі, пілігрымы, жабракі. Найчасцей гэта былі тутэйшыя людзі – «обыватели Великого Князства Литовского» [5, с. 6]. Карчма выконвала шырокія сацыяльныя функцыі, і, у тым ліку, інфармацыйныя, культурныя і псіхалагічныя. Сюды збіраліся на адпачынак сяляне, тут яны ладзілі забавы, танцавалі пад флейту, скрыпку, цымбалы, дуду. У карчме грамада праводзіла свае сходкі, тут адбываліся

судовыя паседжанні, заключаліся гандлёвыя здзелкі, рыхтаваліся антыпрыгонніцкія выступленні. Сама карчма часам была месцам бою, гвалту, нападу, сапраўднай «гарачай кропай». Карчмы археалагічна даследваны ў Панямонні і Віцебску.

ЛІТАРАТУРА

1. Сергачев С.А. Архитектура корчмы в Белоруссии // Архитектурное наследство. – 1985. – №33.
2. Якімовіч, Ю.А. Драўлянае дойлідства беларускага палесся XVII-XIX ст. Мн. 1978.
3. Грыцкевіч, В. Шляхі вялі прыз Беларусь / Мальдзіс А. – 1980.
4. Мальдзіс, А. Белурсы ў лютэрку мемуарнай літаратуры XVIII ст. – Мн. 1982.
5. Бабкова, В. Карчма: паводле актавых кніг Менскага і Слонімскага судаў канца XVI пачатку XVII ст. // Наша ніва №32. – 1997. – 3 лістапада.

ОСОБЕННОСТИ ТОПОНИМИИ МИКРОРАЙОНА Д. УРБАНЫ

В. Короткина, БГПУ

Необходимость проведения исследований топонимов, которые являются свидетелями определенных исторических процессов, – одна из важнейших задач. Национальная топонимия – это важнейший элемент культуры и исторического наследия народа.

Топонимические исследования являются важной составляющей географического изучения территории. В географических названиях часто содержится сведения о состоянии окружающей среды, истории местности.

Становление топонимического ландшафта изучаемого микрорайона происходило под влиянием комплекса взаимосвязанных факторов, важнейшими из которых являются географический и этнический.

Значительное влияние на формирование топонимии микрорайона д. Урбаны оказало географическое положение данной территории. Микрорайон занимает крайний север Браславского района, Вишневской области. На севере изучаемого микрорайона проходит государственная граница с Латвийской республикой. Этот факт, безусловно, находит отражение в топонимическом ландшафте местности: 39% расшифрованных названий имеют балтское происхождение. Положение микрорайона в зоне контакта различных этносов обусловило пестроту топонимов в плане языковой принадлежности.

В ойконимах, содержащих названия производств, можно увидеть исторический процесс общественного производства. Так в топонимии изучаемого микрорегиона имеется название д. Шевелишки («шевели») – так раньше называли место, где рос крупный лес, который заготавливался на

топливо), так название косвенно отражает род деятельности жителей данной местности: а именно – заготовка дров [1, с. 4–11].

Этнические процессы, происходившие в разное время на территории микрорайона д. Урбаны, оказали значительное влияние на формирование топонимии. Этнические процессы обусловили лингвистический состав топонимии данной местности. Наличие иноязычных топонимов свидетельствует о смене народов в историческом прошлом. Таких смен на территории микрорайона д. Урбаны было несколько, и каждый народ оставил значительный след в топонимии. На территории изучаемой местности встречаются названия балтского, польского и восточнославянского происхождения.

Географическое положение микрорайона в зоне соприкосновения различных этнических групп обусловило наличие нескольких топонимических пластов. В процессе исследования было выделено как минимум два пласта:

1. Нижний балтский.
2. Верхний славянский.

Топонимические пласты не сохранились в чистом виде. Каждый новый пласт видоизменяет нижележащий. Балтский топонимический пласт в топонимии микрорайона д. Урбаны сохранился достаточно хорошо. Доля топонимов балтского происхождения составляет 39% от всех расшифрованных названий. Славянский топонимический пласт образовался по мере формирования белорусского этноса. Одной из причин становления славянской топонимии является появление в IX веке славянской письменности.

Первый вопрос, с которым приходится сталкиваться при изучении топонимов, их языковая принадлежность. На территории микрорайона Урбаны топонимический фон образуют балтские названия. Следует отметить, что доля иноязычных названий на данной территории очень велика и составляет 52%. Несомненно, в составе иноязычных названий преобладают балтские (75% от всех иноязычных названий). Балтские названия легко узнаются по характерным формантам, наиболее типичным из которых на территории микрорайона является -ишки: д. Балюнишки, д. Лявдышки и др. Среди иноязычных названий балтского происхождения 26% ойконимов имеют именно этот формант. И. Сафаревич писал: «...где ойконимов с -ишки не менее 12%, литовский язык исчез недавно, где 4-12% – рубеж бывшего компактного литовоязычного населения».

Формант -ишки не обязательно указывает на балтское происхождение названия. Ряд ойконимов имеют славянскую основу, оформленную балтским формантом [2, с. 56]. Например, д. Шевелишки, д. Ковалишки, д. Коханишки, д. Михалишки, д. Боярунишки.

Помимо балтских названий среди иноязычной топонимии встречаются польские названия. Названия, восходящие к польскому языку, составляют 25% от всех иноязычных названий. Такой достаточно высокий процент объясняется довольно длительным вхождением территории в состав Польши. В процессе контактов различных народов, их взаимного влияния друг на друга,